

Vad ska man lära sig på universitetet?

Thomas Jordan
Kulturgeografiska institutionen
Handelshögskolan, Göteborgs universitet

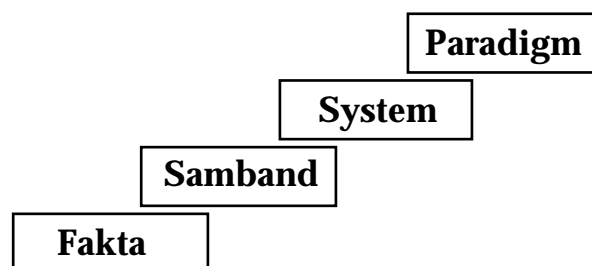
Dessa sidor handlar om vilka slags lärande som egentligen är väsentliga. De handlar också om vad vi universitetslärare förväntar oss av våra studenter, hur studenter kan se på sin uppgift som studenter, och de problem som kan uppstå när lärare och studenter har olika bilder av vad det är för slags kunskaper och färdigheter man ser som centrala i lärandet. Jag ska presentera fyra olika nivåer av lärande, i förhoppningen om att kunna bidra till att du som student bättre ska kunna orientera dig i rollen som student.¹

Ett skäl till att jag velat skriva dessa sidor är den återkommande situationen där en student som just fått reda på resultatet av en tentamen kommer till läraren och säger: "– Varför fick jag bara 2 poäng på den här 4-poängsfrågan, jag hade ju med allt?" Svaret på frågan har ofta att göra med att studenten har en annan föreställning om vad det är läraren efterfrågar i svaret än vad läraren har. Det finns helt enkelt olika nivåer av kunskaper och färdigheter, och goda studieresultat förutsätter normalt att studenter och lärare är någorlunda ense om vad det är för slags lärande man ställer i fokus i examinationen.

Jag skriver detta främst för de studenter som faktiskt är intresserade av lärande som en del av sin egen utveckling. Men även om du tillhör kategorin som går på universitetet bara för att få ett examensbevis som ger tillträde till en viss karriär i yrkeslivet, och alltså inte är intresserad av lärande för dess egen skull, tror jag du har nytta av att läsa det jag skriver nedan. Rent krasst betraktat är du ju beroende av att kunna leverera det lärarna efterfrågar i examinationsuppgifterna.

Fyra sorters kunskap

Enligt ett förenklat, men ändå mycket användbart, synsätt finns det fyra nivåer av lärande: fakta, samband, system, och paradig. Dessa fyra nivåer utgör en trappa, så att de senare bygger på de tidigare.

Låt oss titta närmare på dem en efter en.

1. Fakta. Denna typ av kunskap handlar om att lära in rena faktakunskaper, att komma ihåg dem, och sedan kunna återge dem på ett korrekt sätt. Fakta kan här förstås vara sådant som information om hur handelsflödena inom Västeuropa utvecklats de senaste 30 åren, de ledande företagens marknadsandelar i en viss bransch, ordalydelsen i vissa lagparagrafer, eller BNP per capita i olika länder. Fakta behöver dock inte vara rent empiriska, utan man kan också behandla begrepp och teorier som fakta, dvs. lära in dem så som de presenteras i föreläsningar och litteratur, för att kunna återge dem på tentor eller i uppsatser.

Att lära in fakta är förstås en viktig del av studierna i många ämnen, vi ska komma tillbaka till det lite längre fram. Vad som kan leda till problem är dock när man som student betraktar faktainläring som den enda formen av lärande. Kommer man till universitetet med föreställningen om att ens uppgift är att så väl som möjligt lära in fakta om sakförhållanden och om begrepp och teorier, för att sedan kunna återge dem på tentorna så att man får godkänt (och så småningom en examen), då kommer man normalt aldrig att nå annat än medelmåttiga studieresultat. Vi lärare förväntar oss i allmänhet mer av studenterna än att de ska kunna komma ihåg fakta. Vi vill se tecken på att studenterna faktiskt förstått sammanhang, helst på ett sådant sätt att de kan resonera självständigt kring olika typer av problem (se nedan). Betraktar man lärande som en fråga om inlämning av fakta blir resultatet en slags katalogvetande som visserligen kan vara bra att ha, men som inte i sig leder till att man utvecklar instrument att lösa problem med.

¹ Det jag skriver här avspeglar min personliga inställning, och är inte del av en officiell policy från vare sig Göteborgs universitet, Handelshögskolan eller min institution. Jag tror dock att många universitetslärare i de flesta avseenden skulle hålla med om det som står här.

2. Samband. Denna nivå på lärandet fokuserar på orsak-verkansamband. Det handlar här inte om att lära in vad kurslitteraturen säger om orsakssamband mellan olika typer av faktorer (vilket hör till nivån "fakta"), utan om förmågan att på ett kompetent och självständigt sätt kunna dra slutsatser om orsak-verkansamband. Det räcker här alltså inte att lära in att bränsleprishöjningarna under 1970-talet ledde till minskad efterfrågan på bilar med hög bränsleförbrukning, utan det gäller att förstå hur ett sådant samband fungerar så att man kan resonera kring vilka verkningar denna typ av händelser har, och vilka omständigheter som kan förändra ett visst utfall i en annan riktning.

Som lärare kan man ofta i tentamenssvar tydligt se skillnaden mellan en student som behandlar en tentamensfråga som om rena faktakunskaper efterfrågas, och en student som förstår att läraren vill se att studenten förstått principerna för hur orsak och verkan hänger ihop. Den förra studenten räknar upp de fakta han eller hon kommer ihåg, men utan någon känsla för hur de hänger ihop med varandra, medan den senare studenten är nogga med att peka ut vilka fakta som gav upphov till vissa resultat, och varför detta skedde. Lärare är inte alltid så bra på att vara klara och tydliga med vad för slags svar de egentligen vill ha, ofta därför att de tar det för givet, och inte riktigt är medvetna om att studenten kanske inte förstått att man kan hantera det stoff man arbetar med i en viss kurs på olika sätt.

3. System. Den tredje nivån av lärande fokuserar på hur omfattande system är funtade, snarare än på direkta orsak-verkansamband. På denna nivå är man ute efter att få en förståelse för de grundläggande spelreglerna i ett visst system. Som exempel på frågor man ställer här kan nämnas: Vad är det för normer som styr människors beteende i en viss organisation? Vilka principer ligger till grund för lagstiftningen? Vilka spelregler utgör de yttre ramarna för hur företagets konkurrensstrategier kan utformas?

Systemnivån handlar om själva ramverket för enskilda orsak-verkansamband, t.ex. hur ett regelsystem, ett kulturellt normsystem eller fundamentala ekonomiska sammanhang påverkar vilka orsak-verkanprocesser som över huvud taget är möjliga eller sannolika.

Personer som ser denna nivå som en central del av lärandet är mer ute efter att förstå

sammanhang och bakgrunder än att lära in enskilda fakta eller att analysera enskilda orsak-verkanrelationer. De ser förståelse av själva ramverket för ett system som nyckeln till att förstå de enskildheter som äger rum inom systemet.

4. Paradigm.² Den fjärde nivån av lärande vänder blicken mot det egna perspektivet, och hur det är funtat. Alla vetenskaper bygger upp sina egna perspektiv med hjälp av en begreppsapparat, vissa karakteristiska grundfrågor, och vissa antaganden om hur världen är funtad. Paradigmnivån handlar om att reflektera över vad det innebär att man betraktar världen ur ett visst bestämt perspektiv. Vilka begränsningar och möjligheter finns inbyggda i det egna perspektivets struktur? Vad detta handlar om blir tydligt om man föreställer sig att forskare från olika discipliner får i uppdrag att undersöka samma problem, t.ex. koreanska företags konkurrenskraft i elektronikindustrin. En nationalekonom, en socialantropolog och en företagsekonom med inriktning på management kommer att formulera olika delfrågeställningar, kommer att använda olika metoder, och kommer också att komma fram till väldigt olika sorters resultat. Poängen är att även om forskningsresultaten är väldigt olika så behöver inte ett av dem vara riktigt och de andra felaktiga. De olika perspektivens natur leder respektive forskare att ställa vissa typer av frågor och formulera vissa typer av hypoteser, som sedan prövas med de metoder man inom varje disciplin anser vara bra. Paradigmnivån handlar alltså om att förstå vilka möjligheter och begränsningar olika paradigm har, och att kunna förstå hur olika paradigm relaterar till varandra, genom att de fokuserar på olika typer av faktorer på olika sätt.

Universitetens uppgift

Idealt sett ska en universitetsutbildning leda till att studenterna utvecklar en god kompetens vad gäller alla fyra nivåerna av lärande. Det finns alltså en slags dold läroplan, som är gemensam för all högre utbildning. Kursplaner talar ofta om vad det är för konkreta

---

² Ordet "paradigm" har genom att användas i alltför många olika sammanhang kommit att urvattnas, och är därför inte idealt här. Jag föredrog det dock framför alternativ som "metateori" eller "metasystem" därför att det leder tankarna i rätt riktning och ingår i basvokabulären för någorlunda bildade människor.

ämnen som behandlas i kursen, men i grund och botten återkommer i varje ämne samma uppgifter:

(1) att träna sig i precision när det gäller att beskriva och förmedla faktauppgifter; att kritiskt granska faktauppgifters kvalitet; och att utveckla precision i förståelsen av de för ämnet viktiga begreppen och teorierna.

(2) att utveckla förmågan att analysera orsak-verkansamband med hjälp av såväl ingående förståelse av sådana sambands natur som noggrannhet och stringens i användningen av metoder.

(3) att träna på förmågan att förstå systemiska sammanhang, den kontext som reglerar hur enskilda fakta och orsak-verkansamband uppkommer.

(4) att utveckla förmågan att kritiskt granska hur olika perspektiv i sig innebär begränsningar och möjligheter att formulera frågor och söka svar.

I praktiken händer det nog alltför ofta att studenter tar sig igenom flera års studier utan att någonsin på allvar ifrågasätta att universitetsstudier går ut på att lära in fakta. En del av dem lyckas till och med bli universitetslärare, och ser alltså som sin uppgift att förmedla faktakunskaper till sina studenter. Många studenter har dock redan innan de kommer till universiteten utvecklat förväntningar om att lärande handlar om förmågan att dra slutsatser och att förstå hur system hänger ihop. Om man har den inställningen till lärande kan man bli frustrerad över kurser som i hög grad fokuserar på inläring av fakta, vare sig det handlar om empiri eller om begrepp och teorier. En del av dessa studenter beklagar sig, och menar att universitetsutbildning borde handla om att tänka fritt och kreativt, medan detaljerna är något man kan ta reda på när man behöver dem. Dessa studenter blir ibland starkt irriterade på lärare som lägger stor vikt vid detaljkunskap och som är petiga med begreppsdefinitioner och beskrivning av teorier. Min egen syn på detta är att de olika typerna av lärande alla är viktiga, och, inte minst viktigt, de senare bygger på att man bemästrat de tidigare. Det är meningslöst att fokusera på övergripande system eller paradigmatkritik om man inte behärskar fundamentala fakta inom det sakområde man ägnar sig, eller om man inte kan använda begrepp och metoder med god precision. En grundlig genomgång av relevanta fakta, begrepp och

metoder är alltså en förutsättning för att kunna utveckla gedigna färdigheter av mer avancerat slag. Hur mycket fakta man måste kunna för att på allvar ge sig in i systemförståelse är dock mycket olika från ämne till ämne.

Idealt sett utgör alltså de fyra typerna av kunskap/lärande en trappa där inget av trappstegen plockas ut ur sitt större sammanhang. Tyvärr sker det dock ofta att även mycket kompetenta lärare och forskare helt fokuserar på ett av trappstegen och ignorerar de övriga. T.ex. kan man lägga all energi på att träna metoder för att analysera orsak-verkansamband, där alla problem reduceras till en fråga om vilka faktorer som orsakar vissa bestämda företeelser. Då kanske man lägger otillräcklig tonvikt såväl vid att granska fakta (t.ex. genomföra en noggrann källkritisk granskning av de statistiska uppgifter man använder i analysen), som vid att resonera om systemiska sammanhang som inte kan reduceras till enkla orsak-verkansamband.

Om att läsa kurslitteratur

Det perspektiv på kunskap och lärande som jag presenterat ovan är något man kan bära med sig i alla typer av studier. T.ex. kan du vid läsningen av all kurslitteratur bära med dig följande grundläggande frågor:

1. *Fakta.* Vilka väsentliga begrepp och faktainformationer förmedlas? Har jag förstått begreppen så väl att jag kan definiera dem, förklara dem för andra, och använda dem på ett meningsfullt sätt i nya sammanhang? Har jag god precision i inläringen av viktig faktainformation? Kan jag redogöra för dessa fakta utan att bli vag och svepande?

2. *Samband.* Vilka orsak-verkanrelationer behandlas? Har jag förstått författarens resonemang om hur orsak och verkan hänger ihop? Vilka argument använder författaren för att underbygga påståenden om orsak-verkansamband? Har jag kritiskt granskat dessa argument och prövat deras rimlighet? Har jag en sådan förståelse av orsak-verkansambandens natur att jag kan känna igen och förstå liknande samband i andra fall än de som diskuteras i litteraturen?

3. *System.* Vilken förståelse förmedlas av de system, spelregler, strukturer och kontexter som anger ramarna för enskilda fakta och förlopp? Kan jag redogöra för dessa ramverk, och hur ramverken påverkar enskilda männis-

kor och organisationer, orsak-verkansamband, etc.?

4. *Paradigm*. Hur ser det perspektiv ut som författaren använder sig av? På vilket sätt färgas de frågor som ställs och de svar som ges av hur begreppsapparaten ser ut, och av hur författaren formulerar sitt perspektiv på sakområdet? Kan jag identifiera viktiga begränsningar i detta perspektiv, t.ex. frågor och företeelser som inte kan behandlas på ett meningsfullt sätt med det perspektiv författaren erbjuder?

Om att svara på tentamensfrågor

Jag inledde med att nämna studenten som kommer till läraren och undrar varför han/hon bara fick nätt och jämnt godkänt, trots ett enligt egen uppfattning komplett svar på en essäfråga (kortfrågor handlar oftast om enkla fakta). Om du är en av dessa studenter vill jag säga följande: Om du "fått med allt" men ändå inte får full poäng beror det förmodligen på något av följande:

– Du har osorterat räknat upp en massa information utan att tydligt argumentera för vilka faktorer som är viktiga;

– Du har tagit upp en lång rad väsentliga faktorer, men också ett flertal oväsentliga eller felaktiga resonemang, utan att prioritera mellan dem;

– Du har hållit dig till *beskrivningar* av sakförhållanden, när det har frågats efter orsakssammanhang;

– Du har tagit med i och för sig relevant information, men läraren kan inte se tydliga spår av det som förmedlats i kurslitteratur eller föreläsningar.

När en universitetslärare poängsätter svaret på en essäfråga handlar det inte bara om att bocka av viktiga faktaupplysningar. Vi lärare arbetar inte nödvändigtvis alltid med samma kriterier för poängsättningen, men för de flesta av oss spelar följande kriterier en viktig roll:

– God precision i redovisning av relevanta faktakunskaper (empiri).

– Precision i användning av begrepp. Förmåga att tillgodogöra sig och på ett relevant sätt använda begrepp som behandlas i kurslitteratur och föreläsningar.

– Resonemangens kvalitet: förmåga att med utgångspunkt från kursens innehåll argumentera på ett välunderbyggt och övertygande sätt. Det är viktigt att det framgår att du tillägnat dig material från kurslitteratur och föreläsningar.

Examinationen är inte ett test på din allmänbildning, utan på att du verkligen lärt dig något av kursen. I *detta* sammanhang är ditt personliga tyckande av underordnad betydelse. Det är din förmåga att resonera på ett initierat och väl underbyggt sätt om samhällsfrågor som står i fokus.

– Form: Förmåga att framställa information och argument på ett klart och välstrukturerat sätt, i synnerhet att kunna prioritera mellan mer och mindre viktiga element. Formen för dina svar spelar alltså också en roll, inte bara innehållet, eftersom ett välstrukturerat svar visar att du kan utvärdera och prioritera komplex information.

Slutord

Jag skrev dessa sidor i hopp om att kunna bidra till att du som student använder din tid på universitetet på ett så meningsfullt sätt som möjligt. Jag hoppas också att universitetet kommer att kunna leva upp till högt ställda ideal om att erbjuda en gynnsam och stimulerande miljö för studenternas arbete med att utveckla sina färdigheter som professionella kunskapare. I den mån kurserna inte är så bra som de borde vara hoppas jag att ni som studenter i olika former gör era röster hörda så att vi lärare får stimulans att utveckla dem vidare. Lärande är en process som alltid kan och bör gå vidare, för oss alla.

Not. Denna text bygger på bl.a. följande arbeten, som också rekommenderas som fördjupning för den som är intresserad:

BELENKY, M., B. CLINCHY, N. GOLDBERGER, & J. TARULE (1997) *Women's ways of knowing: The development of self, voice and mind*, New York: Basic Books. (Originally published in 1986.)

JORDAN, T. (1997) 'Medvetandestrukturer i geografiämnet', *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, nr. 24.

KEGAN, R. (1994) *In over our heads. The mental demands of modern life*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press.

LAUER, R. M. (1997) 'A meta curriculum based upon critical thinking,' *Et Cetera, A Review of General Semantics*, vol 53:4, pp. 374-386